

Slobodan Vuković
Institut društvenih nauka
Beograd

UDK: 316.334.2
Pregledan naučni rad
Primljen: 12. 05. 2000.

EKONOMSKA STRUKTURA DRUŠTVA I KONTINUITET VLASTI U SRBIJI

U radu se s pretežno ekonomskog stanovišta analizira kontinuitet sadašnje, socijalističke, s prethodnom, komunističkom vlašću u Srbiji. U analizi se pošlo od stanovišta, da je jedna od osnovnih konstitutivnih ustanova prethodnog društvenopolitičkog sistema 'društveno/državna svojina, i na njoj zasnovana ekonomija, u potpunosti zadržana. Neosporan rast privatnog sektora nije značajno mogao uticati na privrednu strukturu, jer je privatizacija 'društvene' svojine zaustavljena. To nam govori da se za poslednjih godina u Srbiji na ekonomskom planu gotovo ništa nije promenilo, izuzev značajnog pada društvenog proizvoda. Kako iz tipa svojine proističe i tip društveno-ekonomskog posredovanja, to znači da su zadržane u svom ranijem obliku sve društvene institucije i poluge komandne ekonomije. To znači da je u osnovi zadržana osnovna ekonomska struktura prethodnog socijalističkog sistema. A njegova osnovna karakteristika je da se politička vlast postavlja kao vrhovni organizator i arbitar ekonomskih transakcija. S tog stanovišta, više je nego evidentno i posle uvođenja jednog tipa političkog pluralizma, da je srbijanska privreda i dalje komandnog karaktera.

Ključne reči: svojina, ekonomija, konstitutivne ustanove, privatizacija, kontinuitet vlasti.

U samom naslovu izneta konstatacija da je u Srbiji zadržan prethodni socijalistički sistem u donekle izmenjenom obliku, može se dokazati na mnogim poljima, počev od vlasničkih odnosa i shodno tome tipu ekonomije, zatim preko analize pravnog sistema i analize političkog predstavljanja i organizacije društva, pa sve do dešifrovanja raznih oblika spoljnih manifestacija vlasti. Kontinuitet sadašnje socijalističke s prethodnom komunističkom vlašću više je nego očigledan. Nevolja je što se u sociologiji kao i u ostalim društvenim naukama mnoge društvene pojave vidljive golim okom često moraju dokazivati. Ovu očiglednost pokušaću da dokažem na formalnom i suštinskom nivou. Formalno, Socijalistička partija Srbije, kao okosnica vladajuće garniture u svim varijantama nakon uvođenja političkog pluralizma, nastala je spajanjem Saveza komunista Srbije i njegove filijale, Socijalističkog saveza. Preciznije rečeno, posle propasti socijalizma u Rusiji i Istočnoj Evropi, Savez komunista Srbije odlukom svog političkog rukovodstva menja ime. Ta odluka je motivisana saznanjem da u promenjenim okolnostima koje karakteriše odstupanje socijalizma na istorijskoj sceni stranka sa tim imenom neće imati uspeha. Zato radi legitimizacije na međunarodnom planu uzima ime koje ne izaziva negativnu konotaciju. A na unutrašnjem planu radi kamuflaže kod jednog dela

biračkog tela i radi materijalne koristi pripaja sebi Socijalistički savez. Tom prilikom novoformirana stranka nasledila je njihovu organizacionu strukturu, kadrove¹ i imovinu, a dobrim delom i ideologiju. Prilikom formiranja nove stranke preduzima se na višim nivoima opsežna čistka kadrova bivšeg SK Srbije. To im je poslužilo za obnovu stranke i za dovođenje poslušnijih kadrova novom rukovodstvu. Svi koji su javno ili prećutno izrazili i najmanju sumnju u bogomdane sposobnosti novog rukovodstva bili su odstranjeni. Ova čistka nije, što je u komunističkim strankama bila redovna praksa, uticala na kontinuitet vlasti ili je krnjila. Preuzeti kadrovi u potpunosti kontrolišu ne samo državnu upravu nego i ključne institucije sistema počev od vojske i policije preko sudstva i finansijskih institucija, pa sve to najvećih i najuticajnijih informativnih kuća. Tako je celokupan društveni i politički život stavljen pod njenu apsolutnu kontrolu.

Na ekonomskom planu nova, zapravo stara vlast, što zakonski što preko svojih kadrova stavlja celokupnu privredu pod kontrolu. Shodno svom ideološkom nadzoru i političkom interesu, prvo zaustavlja započetu privatizaciju, a zatim anulira sve njene rezultate. Imajući izloženo u vidu, jasno je da je socijalistička partija zadržala sve poluge prethodne vlasti i da se njen metod vladavine nije znatno promenio. Njena društvena i politička moć bitno se ne razlikuje od moći partije koju je nasledila. To se može, pre svega, ilustrovati s nekoliko činjenica: prvo, jedan od osnovnih kanala društvene promocije jeste članstvo u ovoj stranci, a to znači poslušnost. Kao što je nekada za prethodni režim važno da je za napredovanje na hijerarhijskoj skali položaja bilo neophodno članstvo u Savezu komunista (Vuković, 1994: 77-81). Drugo, sva ključna mesta u nomenklaturi, kao što je rečeno, počev od državne uprave i policije preko upravljačkih mesta u društveno/državnoj privredi pa sve do zdravstva, nauke i kulture zauzimaju njeni ljudi. Treće, ulazak u novu privatničku elitu gotovo da je nemoguće ne samo ako pojedinac nije član ove stranke već je neophodno i da pripada ili da je pripadao političkoj nomenklaturi.² Posle formiranja Jugoslovenske levice, uz blagoslov najvišeg političkog rukovodstva Socijalističke partije, deo kadrova, pa samim tim i kontrole, prepušta³ svojoj stranci "posestrimi". Silom zakona ove dve stranke, kao što je poznato, preuzimaju i kontrolu univerziteta u Srbiji i ukidaju njihovu autonomiju.

I

¹ Prilikom formiranja, Socijalistička partija Srbije preregistrovala je 350.000 članova bivšeg Saveza komunista Srbije (*Štranke u Jugoslaviji*, Tanjug, 1990).

² Rezultati socioloških empirijskih istraživanja to u potpunosti potvrđuju. Primera radi gotovo dve trećine (62,5%) vlasnika preduzeća sa preko trideset zaposlenih dolazi sa rukovodećih mesta u politici i privredi ili su njihova deca (Lazić, 1994a: 147-148).

³ Nije redak slučaj da deo kadrova Socijalističke partije Srbije po zadatku prelazi u Jugoslovensku levicu. Drugi je pak slučaj da određena funkcija u međustranačkom dogovoru pripada JUL-u tada pripadnik SPS-a koji zauzima taj položaj mora da se opredeli: ili da napusti tu funkciju ili da pređe u Jugoslovensku levicu.

Suštinski kontinuitet vlasti pokušaću da pokažem, na svima razumljiv način, pre svega, analizom nekoliko ekonomskih pokazatelja. Biću zato prinuđen da ponovim neke od ranije iznetih argumenata (Vuković, 1996) a, naravno, izneću i neke nove. Privreda je u vlasničkom pogledu pretežno državno/'društvena'. Ova preduzeća, prema zvaničnim podacima, stvaraju gotovo dve trećine društvenog proizvoda (Agencija, 1996). Preciznije rečeno, na samom početku, posle ustoličenja apsolutne vlasti Socijalističke partije u Srbiji, podržavljeno je 12,7% 'društvenih' preduzeća s 44% procenjenih osnovnih sredstava privrede Srbije i sa oko 22% od ukupnog broja zaposlenih radnika (Zec, ur. 1994: 241). Znači, nešto manje od polovine privrede Srbije stavljeno je pod državnu kontrolu, a to su pre svega veliki privredni sistemi (nafta, elektroenergija, telekomunikacije, železnice, i sl.) i korisnici nacionalnog privrednog bogatstva (vodoprivreda, šume, rudnici) i jedan deo strateških ili visoko profitnih preduzeća. Podržavljenje gotovo polovine srpske privrede (koje se nije zaustavilo) socijalističkoj vlasti služi, pored kontrole i za iskorišćavanje privrede, i za očuvanje socijalnog mira.⁴ Čuvanje socijalnog mira, zapravo minimalno zadovoljenje najnižih društvenih slojeva, jedna je od poluga pomoću koje čuva vlast. Izneti podaci o učešću državno/'društvene' privrede u ukupnoj strukturi društvenog proizvoda su valjani pod uslovom da se izuzme siva ekonomija u koju je socijalistička vlast oterala jedan deo stanovništva.

Preduzeća kontrolisana od strane države podeljena su u dve grupe. Jednu grupu čine javna preduzeća gde je kontrola države (čitaj: Socijalistička partija i JUL) direktna i apsolutna. Drugu grupu čine razna 'društvena' i mešovita preduzeća (s većinskim 'društvenim' kapitalom) gde je kontrola posredna. U prethodnom samoupravnom sistemu ključne ekonomske odluke donošene su izvan tržišta, u partijskim komitetima ili u raznim državnim i paradržavnim telima. Samostalnost preduzeća u većini slučajeva bila je svedena na minimum. U velikoj meri, ona je zavisila od mesta koje su njihovi direktori zauzimali u hijerarhiji vlasti ili od njihove poslušnosti toj vlasti⁶. Odavde proizlazi da su rukovodeći timovi preduzeća bili u najvećoj meri ispostave državno-partijske nomenklature. Sadašnja situacija je dosta slična. Rukovodeće timove ne samo javnih nego i 'društvenih' preduzeća postavljaju Socijalistička partija i JUL. Oni tada moraju da sprovedu njihovu volju. To se u poslednje vreme ogleda u sledećoj činjenici: politička vlast zadužuje direktore preduzeća ko će šta da obnovi od porušenog u NATO bombardovanju – dobrim delom na sopstven teret koristeći poslednje rezerve. Ili, pak, jednostavno

⁴ Vlada Srbije je u 1999. godini isplatila tri penzije u bonovima za struju što je velikim delom išlo na štetu javnog preduzeća EPS.

⁵ Razvoj sive ekonomije prouzrokovan je nesigurnošću pravnog sistema, velikim opterećenjem male privrede (gramzivosti vlasti) i kao jedini način opstanka znatnog dela stanovništva. Procenjuje se da siva ekonomija čini najmanje trećinu nacionalnog dohotka u Jugoslaviji.

⁶ Jedno istraživanje sprovedeno 1989. godine, publikovano sa zakašnjenjem (Vuković, 1994: 192) pokazalo je da su direktori u 89% slučajeva bili članovi SK. Cela populacija rukovodilaca – funkcionera, od poslovođe pa naviše, bili su u 80% slučajeva članovi SK (KSSK, 1984: 79).

razrežu reket koji se uplaćuje u Fond za razvoj. Glavne političke poene baštini vlast, a direktorima tih preduzeća kao nagrada ostaju odlikovanja, a zaposlenima slabo plaćen danonoćni rad. Politička vlast im ovim jasno daje do znanja ko je stvarni vlasnik tih preduzeća. Vlasnik, doduše, koji baštini dobit a izbegava svaku odgovornost. Ako takvo preduzeće zapadne u krizu, "vlasnik" ne snosi odgovornost nego radnici dobijaju minimalac. Sadašnju situaciju karakteriše i jedna promena – ukinuta je takozvana radnička kontrola kroz samoupravna tela u 'društvenim' preduzećima i tako su data neograničena ovlašćenja direktorima, što praktično znači političkoj vlasti, a zaposlenim radnicima oduzeto je i ono malo makar i formalne kontrole što su imali. Ta "kontrola" od strane zaposlenih u izvesnoj meri je sprečavala direktore 'društvenih' preduzeća da raznim mahinacijama, često dovedenih do savršenstva, pretaču društveni kapital u privatni. Ako ne ignorišemo ove činjenice potpuno je jasno da je pomak u vlasničkoj strukturi i organizaciji privrede više nego simboličan.

Još nekoliko činilaca govori da je reč o nešto redefinisanoj socijalističkoj privredi u kojoj je osnovno načelo distribucija dohotka a ne stvaranje profita, a to je ujedno jedan od razloga njenog zaostajanja. To se pre svega ogleda u dugogodišnjoj socijalističkoj praksi kontrole cena, posebno osnovnih prehrambenih proizvoda od strane partijskog, odnosno državnog vrha. Njihovo držanje ispod tržišne vrednosti dovodi do smanjenja ili gubitka profita. Zbog toga dolazi do tehničko-tehnološkog zaostajanja ovih preduzeća i smanjenja njihove konkurentne sposobnosti. Kada preduzeća ili grane čije su cene pod kontrolom dođu u krizu, dolazi do nestašice robe koje ona proizvode ili im se dodeljuju subvencije od strane države. Ti troškovi se moraju pokriti ili iz povećanog poreza nametnutim drugim preduzećima, ili iz opšteg poreza – inflacije. Ovaj način redistribucije dohotka karakterističan za socijalizam primenjuje se i dan-danas. Njegova ključna posledica je uprosečavanje i kažnjavanje uspešnih. Kontrolom cena politička vlast na tuđ račun zadovoljava najosnovnije potrebe jednog dela stanovništva. To je posledica političke odluke, odnosno želje političke vlasti da reguliše ekonomske odnose na osnovu svojih htenja i interesa.

Sledeći razlog zaostajanja socijalističkih privreda, pa samim tim i srbijanske, jeste nedostatak i nepoštovanje opštih pravila posredovanja⁷ između ekonomskih aktera, a to vodi neizvesnosti, odnosno povećanom poslovnom riziku učesnika u ekonomskim transakcijama. Nepoštovanje utvrđenih pravila od strane jednih stvara nepoverenje drugih i ruši se procedura, pa, prema tome, i načelo jednakosti kao osnovni preduslov kod učesnika u svakom nadmetanju pa samim tim i ekonomskom. Sve ovo stvara nepovoljnu privrednu atmosferu, odnosno oblikuje privredno okruženje s povećanom nesigurnošću koje tada otežava predvidljivost poteza učesnika u ekonomskom životu. Velika nesigurnost tada sprečava racionalno dono-

⁷ Ekonomisti ocenjuju (Mijatović, 1998: 98) da je deo privrednog zakonodavstva "dobar, deo loš, deo ne postoji. No, osnovna njegova crta je jedna restriktivnost brojnih zakona, odnosno njihova neprimenljivost i neusklađenost s potrebama ekonomskog života." To tada ima za posledicu apsolutnu državnu moć u arbitriranju i uređivanju ekonomskih odnosa.

šenje odluka s kratkoročnim i dugoročnim dejstvom neophodnih za efikasnu upotrebu kapitala i umanjuje moguće prednosti koje donosi planiranje, što je jedan od osnova ekonomske stabilnosti, čime se degradira poslovni optimizam kao pretpostavka svake dugoročne ekonomske aktivnosti. Ova dugoročna nestabilnost zasniva se: prvo, na nedostatku ili nekonzistentnosti pravnih normi, i drugo, na čestoj promeni zakonske regulative, na jednoj, u nepoštovanju te iste regulative od strane države, na drugoj strani.

II

Zbog evidentnog voluntarizma političke vlasti u Srbiji nema jednakih, odnosno nediskriminatorskih pravila za rešavanje eventualnih sporova između ekonomskih aktera, jer je pravo shvaćeno kao koristan instrument pomoću koga se mogu ostvariti određeni ciljevi. To je, pre svega, zato što je politička vlast podredila pravne institucije svojim interesima. Takva situacija omogućava da državna i 'društvena' a i mnoga privatna preduzeća čiji su vlasnici bliski političkoj vlasti, uživaju zaštitu ili privilegije od strane države. Neplaćanje poreza, oslobađanje od raznih oblika doprinosa diskreciono je pravo države (Socijalističke partije i Jugoslovenske levice). Posebno je karakteristično da se imovina (osnovna sredstva) 'društvenog' preduzeća ne može prodati radi namirivanja dugova. To potvrđuje nejednakost preduzeća na tržištu.⁸ Pomenute privilegije su raznovrsne počev od usluga preko trgovine ekskluzivnom robom do povoljnih bankarskih kredita (s malim kamatama u uslovima velike inflacije); zapravo svugde gde je potrebno pribaviti neku dozvolu, a gotovo da nema ekonomske delatnosti gde ona nije potrebna. Što je posao atraktivniji, zbog malog ulaganja ili velikog profita, to je dozvolu teže dobiti.⁹ Tako se tržište segmentira po političkoj pripadnosti ili po političkoj lojalnosti partijama na vlasti. Privilegije mogu ići toliko daleko da mnoge robe za čiji uvoz imaju ekskluzivno pravo pojedinci bliski vlasti preplave crno tržište. Dobar primer su cigarete i benzin. Mehanizam za ostvarenje enormne zarade je vrlo jednostavan. Prvo se veštački stvori nestašica ekskluzivne robe, koja je na režimu posebnih dozvola, pa se zatim pusti na crno tržište po uvećanoj ceni. Evo još jednog razloga zašto crno tržište cveta.

⁸ Ovo najbolje ilustruju činjenice da "Zakon o izvršenom postupku, *kada je reč o sredstvima u društvenoj svojini* predviđa da se ne može sprovesti izvršenje..., *ako su predmet izvršenja stvari ili prava koja su uslov rada pravnog lica*" (podvukli autori). A prema "Zakonu o prinudnom poravnanju,..." je onemogućena 'prodaja dužnika' – pravnog lica koje ne može da odgovori na svoje obaveze" (Jovanović, Hiber, 1996: 205).

⁹ Poznato je da je dobijanje dozvola za otvaranje više ili visoke škole ekskluzivno pravo pojedinca bliskih vlasti. Razlog je u tome što su ulaganja mala, a profit značajan, tržište je zatvoreno, što indirektno potvrđuju sledeći podaci: predsednik Upravnog odbora privatnog Univerziteta "Braća Karić" je predsednica Direkcije JUL-a i supruga Predsednika Jugoslavije, Mira Marković. Ona je, takođe, i profesor na Fakultetu za internacionalni menadžment, u vlasništvu Milije Zečevića.

Jedan od ključnih problema srbijanske ekonomije je poreski sistem koji nije prilagođen tržišnom načinu privređivanja. Pre svega, zahvatanja iz privrede su prevelika i poreski teret je za veći deo privrede i građane nepodnošljiv (Mijatović, 1998: 99). Poznato je da su zarade zaposlenih opterećene raznim porezima i doprinosima preko 100%. Zato često imamo pojavu da mnoga preduzeća isplaćuju deo zarade direktno na ruke, u hrani, sredstvima za higijenu i na druge načine samo kako bi bila izbegnuta velika poreska opterećenja. To jednima uspeva ili vlast toleriše, a drugima ne. Evo još jednog primera za nejednake uslove privređivanja. Out-da proističu i nejednake zarade za zaposlene za isti posao. Tako je nastavljena stara praksa jugosovenskog socijalizma, da je za pojedinca mnogo važnije gde je zaposlen (u firmi koja ima privilegovan položaj na tržištu ili ne) nego od njegovog stvarnog radnog doprinosa. Time je radništvo segmentirano i upućeno na međusobne sukobe koji sprečavaju organizovanje otpora političkoj vlasti.

Višeznačan i neujednačen poreski sistem odgovara političkoj vlasti, na jednoj, a previsoke stope poreza i doprinosa destimulativno utiču na pojedince da se upuštaju u privrednu delatnost, na drugoj strani. To, zatim, višestruko negativno utiče na ukupne ekonomske odnose. Prvo, domaći kapital, iako najčešće stečen na ilegalan način, ostaje neangažovan ili beži tamo gde su mu bolji uslovi u vidu veće sigurnosti i niže stope oporezivanja. Drugo, visoka poreska opterećenja, pored pravne nesigurnosti da ulog neće biti nacionalizovan,¹⁰ nestimulativna su za potencijalna strana ulaganja. Treće, destimuliše sposobne pojedince da pozajme novac na legalnom tržištu kapitala kako bi pokrenuli sopstvenu privrednu aktivnost. Četvrto, možda najvažnije, previsoka poreska opterećenja raznim taksama i doprinosima, negativno utiču na poresku disciplinu te samim tim i na jednake uslove privređivanja kod učesnika u ekonomskim transakcijama. Imajući u vidu i činjenicu da je država krajnje subjektivna i neodgovorna, jer poreza i doprinosa oslobađa neka preduzeća zbog posebnih "zasluga", a druga da ne bi bankrotirala, ruši se ionako nizak poslovni moral pa se problem višestruko usložnjava. To je posledica "politike" aktuelne vlasti da jedne nagrađuje, a druge kažnjava kako bi imala još jednu od poluga da se postavi iznad aktera u ekonomskoj razmeni i tako ih potčini. Zato nema političke volje da se nepristrasno sprovodi precizan i jednostavno formulisan poreski sistem. Posledice su više nego poznate: kod privrednih subjekata i građana odomaćilo se stanovište da poreze ne treba plaćati – pa poreze plaćaju samo oni koji moraju. Visoka poreska opterećenja i njihova niska

¹⁰ Karakterističan je primer "Galenike", odnosno ICN-a, koji je političkom odlukom od većinskog privatnog postao većinsko 'društveno'/državno preduzeće. Drugi karakterističan primer su mahinacije vlasti oko "ABC grafike". Vidi: *Glas*, 3. 2. 2000. god., gde se nije prezalo da se otpusti preko trista radnika, samo da bi se preuzela preostala roto štamparija koja još nije pod kontrolom vlasti; da bi se pomoću kontrole štamparija ograničio tiraž nepoželjnih novina Vidi: *Glas*, 28. 2. 2000. godine. Primera pravne nesigurnosti uloženog kapitala u srpsku privredu, ne samo domaćeg nego i stranog, ima na pretek. Vidi zanimljiv feljton: Brus Ralsnton, "Da li je Beograd mrtvo more za biznis?", *Glas*, 3. 5; 4. 5; 5. 5; 6. 5; 7. 5, itd. 2000. god. Ili pak primer preuzimanja *Novosti* od strane Savezne vlade. Vidi: "Sumorni patriotizam", *Danas*, 8. 3. 2000. god.

naplativost posebno ako je ona motivisana političkim razlozima, stvaraju nesigurnost i nepovoljan ambijent za privrednu aktivnost.

Napokon, za efikasno funkcionisanje tržišta nužan a nedovoljan uslov jesu precizno definisane i izgrađene pravne institucije kao što su: banke, berza, tržište novca i hartija od vrednosti itd. Poznato je da se ove institucije ne mogu izgraditi preko noći; ali, prošlo je gotovo deset godina otkada je svima jasno da od socijalizma nema ništa, ali nema ništa ni od izgradnje ovih ustanova, jer za njihovo utemeljenje nema političke volje kod nosioca vlasti. Ove ustanove tržišne ekonomije u Srbiji postoje samo u njihovom kvazi izdanju. Najbolji primer za to su banke. Zbog zarobljene devizne štednje građana od strane države i čestih inflatornih udara koje proizvodi vlast, a koji su obezvređivali uloge, izgubljeno je poverenje u banke kao finansijske institucije. Zato ne čudi što je presahla dinarska i devizna štednja građana kao jedan od osnovnih izvora kreditnog potencijala banaka. Ovom nepoverenju, u uslovima inflacije, doprinele su nerealno niske kamate na oročenu štednju u državnim bankama, na jednoj, i dozvola za rad sumnjivih finansijskih institucija, zvanih piramida (Dafiment banka, Jugoskandik), uz pomoć kojih su država i pojedinci, bliski vlasti, opljačkali stanovništvo,¹¹ na drugoj strani. Osnovni uzrok nepostojanja ustanova tržišne ekonomije su: nedostatak političke volje, zapravo interesa nosioca vlasti, koja se ogleda u prevelikom mešanju države u njihovo poslovanje i vlasnička struktura srpske privrede. Ono je, kao što je rečeno, pretežno 'društveno/državna u kojoj nisu jasno definisana svojinska prava. A bez jasno definisanih svojinskih prava nema ni konkurencije ni tržišta, pa vlasti ove ustanove samo mogu doći kao teret, jer se tada moraju smišljati razni načini kako izbeći pravila igre koja one propisuju.

Pored vlasničke strukture, neadekvatnog poreskog sistema, nepostojanja pravne države i institucija tržišne ekonomije, skupa država je jedan od ključnih problema srbijanske ekonomije. Dugogodišnja inflacija odnosno velika valutna nestabilnost izazvana je, pre svega, nemogućnošću države da iz realnih izvora (porezi i carine) podmiri prenapregnutu budžetsku potrošnju i popuni ispražnjen penzioni fond. Postojeću budžetsku potrošnju i ispražnjene penzijske fondove nemoguće je popuniti iz realnih izvora na ovom nivou proizvodnje jer i sadašnja fiskalna opterećenja privrede ugrožavaju njenu reproduktivnu sposobnost. Postojeća vanprivredna društvena potrošnja formirana je, u dobroj meri, znatno ranije u komunističko vreme i na znatno višem nivou društvenog proizvoda. Aktuelna vlast, što iz ideoloških razloga, a što zbog svog voluntarizma i želje da očuva socijalni mir, nije prilagođavala društvene potrebe stvarnim mogućnostima privrede već ih je i uvećavala. O tome svedoči znatno povećan broj zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova i povećan broj penzionera. Povećanje broja zaposlenih u

¹¹ Poznato je da je "Dafiment banka" za rad dobila ovlašćenje od Narodne banke Jugoslavije i Narodne banke Srbije. Država ne pokreće stečajni postupak (iako je na to po zakonu bila obavezna) da bi zataškala umešanost ljudi bliski vlasti u njen rad, kao i njihove umešanosti u podizanje novca i topljenje bančine imovine posle njenog zvaničnog zatvaranja. Ali, zato dozvoljava njenoj "vlasnici" da ode u inostranstvo i odnese bog zna koliko tuđeg novca i izbegne odgovornost.

policiji motivisan je željom održanja vlasti po svaku cenu, a to znači i golom silom¹² i pretnja silom. Povećanjem broja penzionera privremeno je "rešavala" problem viška radne snage u 'društvenim' i državnim preduzećima, takozvanim otpisanim radnog staža. Veliki broj penzionera takođe je posledica dugogodišnje prakse prevremenog penzionisanja policijskog osoblja i vojnih lica, na jednoj, i uz pomoć razrađenog sistema korupcije ili prijateljskih i porodičnih veza za dobijanje prevremenih "starosnih" i invalidskih penzija na drugoj strani. U prethodnom komunističkom periodu više su dolazile do izražaja prijateljske i porodične veze, koje su podrazumevale vraćanje usluga, a sada primat ima klasična korupcija. Opisani postupci vlasti doveli su do situacije da imamo veliko opterećenje privrede koja ni iz daleka ne može podmiriti narasle društvene potrebe, a mnoge društvene potrebe kao što su školstvo, zdravstvo, nauka i kultura zadovoljavaju se na vrlo niskom nivou. Da ne govorimo o penzijama, čiji su fondovi potpuno ispražnjeni. Tako se srpsko društvo i srpska privreda našlo u začaranom krugu koji je posledica prvo komunističke, zatim socijalističke vladavine.

Javni dug, odnosno spoljne i unutrašnje zaduženje zemlje postavlja se kao jedan od ograničavajućih faktora izlaska iz začaranog kruga društveno-ekonomske krize, sa jedne i prenapregnute javne potrošnje i posustale proizvodnje i izvoza, s druge strane. Poznato je da se spoljno zaduženje SR Jugoslavije uvećalo za poslednjih 10 godina, bez obzira što novih zaduženja nije bilo, zato što u tom periodu kamate na dug nisu servisirane zbog prekida kontakata s poveriocima duga. Procene su da je spoljni dug SR Jugoslavije oko 12 milijardi dolara, a unutrašnji (stara devizna štednja) oko 4 milijarde. To znači da on iznosi više od godišnjeg bruto proizvoda zemlje.¹³ S izloženom činjenicom, odnosno dugom, moraće da računa svaka politička vlast zemlje. Servisiranje posebno spoljašnjeg duga biće ograničavajući faktor razvoja ili nezavisnosti zemlje. Zavisno od toga za koju će se opciju buduća vlast i društvo opredeliti: vraćanje anuliteta ili konverzija, odnosno koncesije na prirodna bogatstva ili na vitalne objekte infrastrukture zemlje.

Valutna nestabilnost neminovno proizvodi višestruko negativne efekte u privredi, odnosno inflatorna politika države obezvređuje akumulaciju i kod onih privrednih subjekata gde je još ima. Ona, zatim, smanjuje manevarske sposobnosti aktera u ekonomskim transakcijama, čemu doprinosi i pristrasnost sudskog sistema koji u eventualnom sporu ne obezbeđuje sigurnu naplatu ugovorene realne vredno-

¹² Samo za poslednjih desetak dana (posle upada policije 17. maja 2000. godine u radio i TV stanicu "Studio B" i radio stanicu "B292" i "Radio Pančevo" i njihovo preuzimanje od strane Vlade Srbije) prema izjavama predstavnika studentske organizacije "Otpor" oko 700 ljudi je uhapšeno i oko 300 prebijeno. vidi: "Studenti prozvali lidere," *Danas*, 27. 5. 2000. Zatim, batljanje studenata na Arhitektonskom fakultetu od strane maskiranih lica po nalogu, koga drugog nego režima. Vidi: "Batinaši napali studente," *Glas javnosti*, 25. 5. 2000. godine.

¹³ Bruto proizvod Srbije i Crne Gore 1990. godine iznosio je oko 30,7 milijardi dolara, odnosno oko 3 hiljade dolara po glavi stanovnika, a spoljni dug oko 8 milijardi dolara. Sadašnji bruto proizvod SR Jugoslavije procenjuje se na oko 16 milijardi dolara.

sti,¹⁴ posebno kada je reč o odnosu između privatnih i 'društveno'/državnih preduzeća. To stvara podeljenost ekonomije na tri gotovo paralelna sistema. Jedan 'društveno'/državni, drugi privatni i treći sivu ekonomiju (ako pod sivom ekonomijom svrstamo i crnu – odnosno kriminal). O tome, kao ilustracija, dobro govori da egzistiraju tri kursa dinara: jedan zvanični, drugi "ulični" i treći "šticovani",¹⁵ što stvara idealan ambijent za razne špekulacije.¹⁶ Naravno, ove tri, uslovno rečeno, ekonomije nisu potpuno odvojene, jer između njih ima preklapanja. Ovo preklapanje je višestruko: na jednoj strani, na legalnom tržištu, zatim na paralelnom-sivom tržištu i na kraju, na polju čistog kriminala. Nije redak slučaj da jedno isto preduzeće, bez obzira da li je javno, 'društveno' ili privatno, posluje na sva tri navedena načina jer je to u ovim neregularnim vremenima često jedini način njihovog opstanka na tržištu. Valutna nestabilnost, takođe, isključuje dugoročno planiranje u privredi, ili ga svodi na minimum. Povremeni inflatorni udari uništavaju ili dovode do prosjačkog štapa cela preduzeća, na jednoj, ili najsposobnija svode na nivo prosečnih, na drugoj strani. Konstantnom inflacijom država, odnosno politička vlast, pokriva svoju neefikasnost i pregrejanu društvenu potrošnju. Hiperinflacija iz 1993. godine prvo programirana od strane vlasti, da bi se kasnije otela kontroli, iznosila je 352 biliona % (Đukić, 1999: 43). Ova hiperinflacija dovela je do preraspodele ogromnog društvenog bogatstva jednih, većinom običnih građana na račun drugih – najčešće pojedinaca bliskih vlasti. Zarobljena devizna štednja od strane države, sumnjive finansijske institucije (Dafiment banka i Jugoskandik) i dugogodišnja inflatorna politika političke vlasti uništili su poverenje u bankarski sistem i monetarnu vlast bez kojeg nema tržišno sposobnih finansijskih institucija. Posledica dugogodišnje inflacije jeste stabilizacija dvovalutnog sistema posebno na neformalnom-crnom tržištu. Tako se sve značajnije transakcije na legalnom tržištu preračunavaju u čvrstoj valuti, a na paralelnom tržištu obavljaju u stranoj valuti, najčešće nemačkoj marki.

Vlasnička struktura srpske privrede (pretežno 'društveno'/državna) uslovlja je specifičan tip opštih pravila posredovanja (pravne regulative) s mnogo nejasnoća. Nedorečenosti i nejasnoće moguće je višestruko tumačiti da bi se politička vlast tada mogla pojaviti kao vrhovni arbitar. Budući da odnos između ekonomskih aktera (odnosno poštovanje i nepoštovanje pravila igre) može biti krajnje proizvoljan, on samim tim uslovljava određeni tip tržišnih odnosa. Srpska privreda

¹⁴ To se radi na više načina: jedan je povlašćen položaj dužnika kod sudstva – donošenje odluke u korist dužnika ili odugovlačenjem sudskih sporova, a drugi blagovremeno neizvršavanje sudskih odluka, pa se u uslovima inflacije ne može naplatiti realna vrednost duga.

¹⁵ Povremeno dolazi i do "benzinskog" ili "carinskog" kursa dinara. Tako, primera radi, 19. maja 2000 godine uveden je "carinski" kurs po kojem je 1 DM vredela 19 dinara. U isto vreme zvanični kurs je bio 1 DM = 6 DIN, zatim "ulični" 1 DM=23-24 DIN, "benzinski" 1 DM=25-28 DIN i "šticovani" 1 DM = 28-30 DIN.

¹⁶ Jedan od vidova ove pšekulacije jeste "kupovina" deviza za uvoz robe kod Narodne banke po zvaničnom kursu (koji je u pojedinim periodima bio četiri puta niži od "crnog" ili "šticovanog"), a ista se prodavala kao da je uvezena po "šticovanom" kursu.

je, u tržišnom pogledu, pretežno dirigovana sa doziranim elementima tržišta. Doziranost tržišta pod apsolutnom je kontrolom političke vlasti i ono se najčešće svodi na presipanje iz šupljeg u prazno i, naravno, džepove političke i privredne nomenklature. Zbog svega toga, srpsko tržište ne podleže ekonomskoj logici. To, pre svega, znači da je tržište kapitala i radne snage, bez čijih elemenata nema tržišta, strogo kontrolisano, dok je tržište robe delimično kontrolisano.¹⁷ Ova konstatacija posebno važi za državno/'društvenu' privredu, dok je kod privatne privrede situacija nešto drugačija, jer ovde imamo delimičnu kontrolu ne samo tržišta robe nego i tržišta kapitala i radne snage. Kontrola tržišta je, pre svega, u funkciji održanja vlasti, pa samim tim i materijalne koristi njenih aktera.

III

Aktuelna socijalistička vlast odugovlači privatizaciju bez obzira što je dosadašnje istorijsko iskustvo pokazalo da tržišna ekonomija ima daleko veću efikasnost od dirigovane. O prednostima ekonomije zasnovane na privatnom u odnosu na ekonomiju zasnovanu na 'društveno'/državnom vlasništvu opširnije sam raspravljao na drugom mestu (Vuković, 1996: 9-29), pa je to ovde nepotrebno ponavljati. U tom radu nije naglašeno da pored veće efikasnosti tržišne ekonomije postoji bar još jedan značajan razlog za privatizaciju 'društvenih' i državnih preduzeća. Socijalistički privredni sistem, naime, ne proizvodi sopstvenu podršku jer se 'društvena' svojina percipira kao "ničija" (zbog neidentifikovanog titulara), ili kako se to u narodu kaže percipira se kao "Alajbegova slama". Da bi jedan sistem proizvodio sopstvenu podršku treba da bude široko prihvaćen. Njegove konstitutivne institucije: svojinski odnosi i političko predstavljanje, treba da budu široko prihvaćene. Kada je reč o ustanovi jednopartijskog političkog predstavljanja nema značajnijih osporavanja da ona nikada nije bila široko prihvaćena. To potvrđuje činjenica da se ova ustanova urušila čim je prestala da postoji spoljna i unutrašnja sila koja je podržavala. Posledice urušavanja političkog monizma je obnova rada starih i formiranje novih političkih stranaka. Veću prihvaćenost političkog pluralizma od monizma potvrđuju i mnoga empirijska istraživanja.¹⁸ Na drugoj strani, kada je reč o 'društvenoj' svojini, situacija je drugačija. Mnoga empirijska istraživanja, koja je ovde nepotrebno elaborirati, pokazuju da je ona bila u znatnoj meri prihvaćena.¹⁹ Zato se ona tvrdokorno, i pored njene ekonomske neuspešnosti, a uz

¹⁷ To se postiže uvoznim i izvoznim dozvolama, zatim kontingentima i raznim uredbama ili političkim akcijama o ograničenju cena i slično koje je nepotrebno nabrajati jer se menjaju iz dana u dan. Kontrolu tržišta moguće je ostvariti i putem raznih inspeksijskih službi, antimonopolskih komisija i slično.

¹⁸ Jednopartijski sistem izaziva negativna osećanja kod 51,5% ispitanika, nasuprot ovome pozitivna samo 17,0%. Ostali su neutralni (IDN, 1997).

¹⁹ To pokazuju rezultati jednog obimnog istraživanja. S iznetom tvrdnjom: "Društveni napredak će uvek počivati na društvenom vlasništvu" složilo se 59,3% ispitanika. Nasuprot ovome nije se složilo 22,7%, a neutralnih je bilo 18,0% ispitanika. Ovakav stav ispitanika može se tumačiti i kao

pomoć vladajuće stranke i dan danas održava. To se može tumačiti činjenicom da su mnogi pojedinci od nje imali značajne koristi. Njeno tvrdokorno zadržavanje, pored interesa vlasti, posledica je činjenica da su se odomaćila očekivanja zaposlenih za očuvanje standarda iznad mogućnosti privrede, na račun trošenja društvenog kapitala. Posebno što se on percipira kao ničije vlasništvo. Odavde proizlazi da je 'društvena' svojina idealan model za nekontrolisanu društvenu potrošnju, zapravo za trošenje iznad mogućnosti, jer se lako formiraju koalicije na "izjedanju društvenog kapitala" (Madžar, 1999: 75). Kratkoročni interes ovih koalicija je da se suprotstavljaju svim društvenim promenama.

Poseban problem predstavlja institut stalnosti zaposlenja koji je direktno proizašao iz 'društveno'/državne svojine, a koji je, bez obzira na rezultat rada, zaposlenima obezbeđivao egzistenciju. Ali, ako malo pažljivije zagledamo u ovaj problem, poznato je da nema široko prihvaćenih moralnih osuda za njeno upropašćivanje ili protivpravno prisvajanje. I kad ima osuda, one su blage. To je pretočeno u celokupan pravni sistem jugoslovenskog socijalizma. U skladu s tim ponašaju se i državni organi, zapravo vlast, ako izuzmemo povremene kampanjske osude privrednog kriminala ili povremene akcije hapšenja marginalnih slučajeva koje, pre svega, shvatamo kao marketinške poteze vlasti. Iznete konstatacije moguće je dokazati analizom sudske prakse: broj otkrivenih dela za privredne prestupe u poslednje vreme je u naglom padu, a to znači da je, još više opala njena dosadašnja kolika-tolika, pretežno propagandom nametnuta prihvaćenost. Tu se, između ostalog, može tražiti razlog za smanjen interes države i aktuelnih nosilaca vlasti za njihovo otkrivanje.²⁰

Čest je slučaj da nema moralne osude, pa ni sankcije za pojedinca koji je, primera radi, proneverio novac, ukrao alat ili materijal iz fabrike, dobio neku beneficiju koja mu ne sleduje ili je ostvario dobit na nelegalan način, na štetu

posledica dugogodišnje propagande, na jednoj, i očekivanog – poželjnog odgovora na drugoj strani. Izvor: Konzorcijum, 1990.

²⁰ To pokazuje detaljnija analiza sledeće tabele (vid. napred). Ovde po svemu sudeći, nije reč o padu krivičnih dela za privredne prestupe nego pre svega u njihovom negonjenju. Znači, znatno je povećana tamna strana kriminala. Tome može biti najmanje dva razloga: prvo, smanjen interes države za otkrivanje krivičnih dela protiv društvene svojine jer ih je sve više i drugo, taj posao (krivična dela iz oblasti privrede) obavljaju ljudi bliski vlasti.

Otkrivena krivična dela za privredne prestupe

- indeksi -

	Nesavesno posl. u privredi	Pronevere	Zloupotreba slub. dužnosti
1983	100	100	100
1990	28	103	215
1995	9	31	63

Izvor: Čirić, Đorđević (1998): 104.

drugih. Ako takve postupke neki pojedinci i osuđuju, drugi će to relativizovati i reći: "ma pusti, to je društveno" – to jest, ničije. Simptomatično je da su u poslednjih desetak godina mnoga 'društvena' preduzeća toliko pokradena od strane zaposlenih, da izgledaju gotovo demolirano. Glavni akteri ove krađe, koja se obavlja uz pomoć raznih finansijskih malverzacija, su rukovodioci tih preduzeća koju su pod zaštitom političke vlasti. U mnogim slučajevima, u ovoj opštoj krađi nisu zaostajali, ni ostali zaposleni. Išlo se dotle da su iz proizvodnih pogona, koji nisu radili, skidane i električne instalacije. Ovde možemo navesti i jedan primer: u gradskom prevozu u Beogradu, koji od kraja 1997. godine organizuju i privatni preduzetnici, kod velike većine putnika je sasvim normalno da plate kartu za prevoz, što nije slučaj kada ulaze u autobuse 'društvenog' preduzeća. Ovde se može staviti prigovor da je u privatnim preduzećima veća kontrola nego u 'društvenom'. Ovaj prigovor delimično slabi tezu²¹ ali zato pojačava onu prvu – da je privatno vlasništvo efikasnije. Znači, nema opšte društvene saglasnosti da 'društvenu' svojinu treba, nasuprot mišljenju komunista i mnogih socijalista, prihvatiti kao opšte dobro. Ako jedna društvena ustanova nije široko prihvaćena, zapravo ako nije prihvaćena kao opšte dobro, kao što je ovde slučaj s 'društvenom' svojinom, tada nisu opšte prihvaćene ni društvene norme o njenoj poželjnosti, svrsishodnosti ili zaštiti. U takvoj situaciji njena zaštita se vrlo teško pretapa u prihvatljiv zakonski akt. Kada je zaštita 'društvene' svojine i pretečena u zakonski akt on za većinu slučajeva ostaje mrtvo slovo na papiru. To nije slučaj kada je reč o privatnom vlasništvu. Ono je, da tako kažemo, široko prihvaćeno i pored pedesetogodišnjeg ograničavanja. Jer većina smatra da je zaštita privatnog vlasništva svakog pojedinca ujedno i zaštita sopstvenog.

Svi su izgledi da 'društvena' svojina u Srbiji nikada nije bila, a pogotovo nije sada prihvaćena kao opšte dobro. Zato treba da bude ukinuta. Jedini efikasan vid njenog ukidanja jeste denacionalizacija (vraćanje oduzete imovine njenim prethodnim vlasnicima) i privatizacija.²² U prvom krugu, bilo bi neophodno privatizovati najmanje trećinu srpske privrede i to pretežno manjih preduzeća gde je to jednostavnije uraditi kako bi se ojačao postojeći privatni sektor. Tada bi privatni sektor u ukupnoj vlasničkoj strukturi iznosio preko 50%. Usvojeni model privatizacije morao bi da zadovolji nekoliko osnovnih načela kao što su: brzina, korisnost i pravednost. Najefikasnije bi bilo kombinovati model prodaje i model podele

²¹ Kažemo delimično, jer su jedno vreme novine bile pune izveštaja o svađama i tučama u 'društvenim' autobusima između putnika i konduktera/kontrolora zbog njihovog pokušaja da naplate karte.

²² Privatizaciju i pored značajnih propusta koje je napravila socijalistička vlast, kako bi kompromitovala celu ideju, i dalje prihvata 45,3% ispitanika, dok je protiv nje 28,5% (IDN, 1995). Nešto kasnije istraživanje (IDN, 1997) daje nam slične rezultate. Zapravo, privatizaciju prihvata (odnosno ona izaziva pozitivna osećanja kako je bilo formulisano pitanje) 44,1% ispitanika, dok je ne prihvata (odnosno izaziva negativna osećanja) 25,2% građana.

privatizacionih bonova-vaučera svim punoletnim stanovnicima.²³ Manja preduzeća bi bilo brže i jednostavnije ne samo vlasnički već i proizvodno-tehnološki transformisati i finansijski konsolidovati, zapravo obezbediti neophodna obrtna sredstva, što čini jedan od osnovnih problema srpske privrede. Time bi se stvorili uslovi za uspostavljanje minimuma ustanova tržišne ekonomije, uz čiju pomoć bi počelo rešavanje njenog nezavidnog položaja kroz sledeći krug vlasničke transformacije koji bi se obavio u povoljnijim uslovima od prethodnog, jer bi u nekom obliku već postojale ustanove tržišne ekonomije. Privatizacija dela 'društvene' svojine u kombinaciji s demokratskim izborima došlo bi koliko-toliko do konsolidacije pravnog sistema, što bi, takođe, stvorilo povoljnije uslove za sledeći krug privatizacije, kojim bi, konačno, bila eliminisana 'društvena' svojina.

IV

Odavde proističe da socijalizam u Srbiji kao sistem nije bio široko prihvaćen. Ne možemo sporiti da ima nostalgije za kvalitetom i načinom života sedamdesetih i osamdesetih godina koji se nije zasnivao na ekonomskoj uspešnosti socijalizma, već, pre svega, na velikim kreditima uzetim iz kapitalističkog okruženja. Značajan deo tih kredita otišao je u društvenu potrošnju. Tako su komunistički upravljači baš kao i sada ovi – socijalističko/julovski trošili budućnost mladih i još nerođenih generacija zarad ostvarenja svojih ideoloških zabluda. Zato ovde nije reč o nostalgiji za socijalizmom kao sistemom, nego, pre svega, o pogrešnom tumačenju empirijskih podataka.²⁴ Ovde je reč o nostalgiji za načinom i kvalitetom života, što je razumljivo ako se zna da je građanin ove zemlje potpuno osiromašio. Njegovo propadanje je očito po svim segmentima, počev od ishrane, preko kvaliteta stanovanja pa do upražnjavanja kulturnih vrednosti. To najbolje ilustruje podatak da je nivo standarda stanovništva pod socijalističkom vladavinom opao za

²³ Nije cilj ovog teksta da se izloži kompletan program privatizacije, već, pre svega, da se ukaže na problem i načelan način njegovog rešavanja. O modelima privatizacije vidi kompetentnu studiju: Mijatović, 1993.

²⁴ Socijalizam u istraživanju iz 1992. godine preferira samo 9,4% ispitanika, dok ga negativno procenjuje 28,0%, a 41,7% ispitanika smatra da je imao dobrih strana ali su one iscrpljene (IDN, 1992). Ponuđena alternativa u pomenutom istraživanju je dosta neodređena zato ju je znatan broj ispitanika i zaokružio. Zapravo ona može da znači, kao što je već rečeno, da se za vreme socijalizma u Srbiji dobro živelo ili da se živelo na tuđ račun. To može da znači da je socijalizam kao sistem imao perspektivu ali da je ona pogrešnom politikom potrošena, ili da je jugoslovenska komunistička vlast dobro iskoristila svoj geostrateški položaj između istoka i zapada. Do kraja 1995 godine slika se nešto menja, socijalizmom preferira 15,9% ispitanika, negativno ga procenjuje 26,8% a onih koji smatraju da je imao dobrih strana ali su one iscrpljene ima 29,5% ostali su neutralni (IDN, 1995). Nasuprot ovome jedno ranije istraživanje (Mrkšić, 1990:14) pokazuje da gotovo polovina ispitanika (49,6%) preferira zapadnu tržišnu privredu, a blizu polovine (47%) jugoslovensku samoupravnu, ostali (3%) opredeljuju se za državno-planski tip privrede.

preko 50 indeksnih poena.²⁵ Zatim, pod njihovom vladavinom zemlja je opljačkana, izgubila je ugled i stavljena je u međunarodni karantin. Ako se osvrnemo unazad i pogledamo, sa sadašnjeg, na kvalitet života pod komunističkom vlašću i ako znamo da je pod socijalistima i njihovim satrapima izgubljeno najmanje petnaest godina, tada, što je razumljivo, komunistička vlast u očima mnogih građana izgleda daleko bolje. Ali, to ne treba izjednačavati i tumačiti kao nostalgiju za socijalizmom kao sistemom. Kvalitet podrške socijalizmu najbolje se može pokazati analizom njegovih konstitutivnih ustanova: 'društvenom' svojim i jedno-partijskim sistemom. One nisu bile široko prihvaćene i posle pedeset godina njegove vladavine – mnogi bi rekli nasilne. Zadržavanje ovih ustanova makar i u skrivenom vidu jedan je od elemenata kontinuiteta s prethodnom vlašću.

Kada čitava istočna Evropa postepeno (neko brže a neko sporije) prelazi na tržišnu privredu, u Srbiji se vodi konstantna propaganda protiv tržišne privrede i privatizacije. Pretežno se navode negativni primeri. A vlast preduzima radnje protiv tržišta, od zakonskih akata, preko raznih uredbi, pa sve do praktičkih poteza administracije koja je pod njenom direktnom kontrolom protiv tržišta. U državnoj propagandi u kojoj naveliko učestvuju i marksistički orjentisani stručnjaci, posebno ekonomisti, pad društvenog proizvoda u Istočnoj Evropi se tumači privatizacijom, a kod nas sankcijama. Time pravdaju svoju dugogodišnju naučnu delatnost i odštampane publikacije, koje su izgubile svaku naučnu vrednost sem jedne – služe kao svedočanstvo o jednom tužnom periodu srpske istorije. Pritom se prenebrežava činjenica da su 'društvena' preduzeća daleko neefikasnija od privatnih i da je pad društvenog proizvoda i na Istoku i kod nas prouzrokovan, pre svega, sistemskom neefikasnošću ovih privreda kao, njihovom tehnološkom zaostalosti, i naravno, problemima koji nastaju pri prelasku s komandnog pa tržišni način privređivanja. Ignoriše se činjenica da je srpska kao uostalom i cela jugoslovenska privreda i ranije bila bliža tržišnom modelu privređivanja od privreda ostalih istočnoevropskih zemalja. Zato bi njena vlasnička transformacija objektivno prouzrokovala daleko manje lomove, nego što je to bio slučaj u Istočnoj Evropi. Da je ta vlasnička transformacija obavljena na vreme, a ne posle njenog potpunog uništenja i to ne samo sankcijama, nego, pre svega, putem pljačke, transakcioni troškovi njenog prolaska s komandnog na tržišni model privređivanja bili bi daleko manji, što potvrđuje primer Slovenije. Na drugoj strani, ignoriše se činjenica što se više odugovlači njena vlasnička transformacija to će transakcioni troškovi biti veći.

Uprkos zvaničnim stavovima, vladajuća elita se uključuje u privatni biznis i ključne profitabilne poslove grabi za sebe. Ona na taj način iz razmenske utak-

²⁵ Prosečne realne zarade su u avgustu 1993. godine pale na 15,6% u odnosu na prosečne zarade iz 1981. godine (Mijatović, 1988: 149). Dok su prosečne zarade za 1997. godinu iznosile 54,0% njihovog proseka iz 1989. godine (Đokić, 1999: 31).

²⁶ To se radi na razne načine: od jeftinih kredita, preko raznih uvožno-izvoznih dozvola do nepovoljnih ugovora sa društvenim sektorom. O tome sam raspravljao opširnije na drugom mestu (Vuković, 1996).

mice isključuje sve one koji joj ne pripadaju. U tu svrhu koriste se sva sredstva od finansijskih i drugih tržišnih inspekcija, do iznudenih sudskih zabrana. Ostavljajući svima ostalima manje profitabilne poslove ili kako se to u narodu kaže, da kupe mrve sa stola. Samim tim, ona stiže posede sredstvima koja nisu sankcionisana načelom pravednosti. Odugovlačeći privatizaciju, na jednoj, i ne stimulišući privatnu inicijativu, na drugoj strani, politička vlast sprečava priključenje Srbije savremenim evropskim tržišnim tokovima. Vladajuća politička elita podstiče privatnu inicijativu samo u meri u kojoj joj omogućava da nelegalnom privatizacijom postane nova vlasnička klasa. U tom poslu ne biraju se sredstva. Na drugoj strani, da bi zabašurila problem, za vreme sankcija, kao i njihovi komunistički prethodnici u nešto drugačijim prilikama, stvaraju savez s radništvom. To čine na dva načina. Prvo, stopiraju započetu privatizaciju srpske privrede obećavajući radništvu radničko akcionarstvo, odnosno produženo samoupravljanje, da bi obezbedila njegovu podršku na izborima. Nije sporno da su od samoupravljanja radnici imali izvesne koristi, ali je čitava privreda zbog njegove smanjene efikasnosti gubila. Odatle proizlazi da je čitavo društvo, pa i radništvo, dugoročno posmatrano, značajno izgubilo. Drugo, izglasavaju zakon da za vreme trajanja sankcija niko ne može ostati bez posla kao tehnološki višak. Time je na stotine hiljada radnika pustila na prinudne odmore²⁷ i oterala u sivu ekonomiju – najčešće sitan šverc. Postavlja se pitanje ko će te ljude, naviknute da nekako žive od sitnog kriminala, s obezbeđenim zdravstvenim i penzijskim osiguranjem, sutra naterati da poštuju radnu i tehnološku disciplinu kao preduslov industrijske proizvodnje. Posebno ako je zarada od bavljenja sitnim švercom veća ili lakša. Vlasti je bilo jedino važno da im ostavi lažnu nadu kroz prividno zaposlenje, posebno što je socijalne probleme prebacila na leđa preduzeća iscrpljujući ih na jednoj, i smanjujući im i onako nisku konkurentnost na drugoj strani. Držeći radništvo i ostale niže društvene slojeve na tankom konopcu lažnih obećanja vezivala ih je i za svoje glasačke kutije uprkos stalnom pogoršavanju egzistencijalnih uslova, i bez realnih šansi (pod njihovom vlašću) da se oni poboljšaju.

Gušeći vlasničku transformaciju, sadašnja vlast je sprečila modernizaciju privrede i njeno diferenciranje po vitalnosti, što bi omogućilo lakše izdvajanje sposobnih, koji bi sutra celu privredu "vukli" napred. Tim potezima čuvaju socijalni mir, radi svog opstanka na vlasti, na jednoj, i ruiniraju već i onako istanjeni 'društveni' kapital da bi ga sutra lakše otkupili, na drugoj strani. Administrativnom kontrolom 'društveno'/državne privrede nameću jedan model regulacije koji se prenosi i na ostale sfere društvenog života počev od školstva i zdravstva, preko nauke i kulture, pa do interpersonalnih odnosa. Model društvene regulacije proizašao i kolektivne svojine, koji nameće socijalistička vlast, zasniva se na socijalizaciji gubitaka i nacionalizaciji dobitaka u privredi. Ova shema se prenosi na celokupno društvo, čime obesmišljava svako takmičenje i uvodi prosečnost kao poželj-

²⁷ Prema različitim procenama, broj radnika na prinudnim odmorima u pojedinim periodima kretao se između 450 i 800 hiljada (Krstić, 1998: 389).

nu i opšteprihvaćenu društvenu vrednost. To je jedan od razloga što se na hijerarhijskoj skali društvenih položaja na viša mesta uspinju prosečni i ispodprosečni pojedinci. Taj nametnuti model regulacije postaje opštevažeći u društvu koji tada sprečava ili smanjuje mogućnost uvođenja demokratskih društvenih odnosa i stvarnog političkog pluralizma što im je, svi su izgledi, osnovni cilj. Ovo dokazuje dvostruki moral vladajuće političke garniture. Da vidimo u čemu se sastoji ova moralna shizofrenija? Na jednoj strani, javno propagiraju čas politički i vlasnički pluralizam a čas socijalizam. Kada se njihove izjave očiste od propagande, oni u suštini zastupaju socijalizam s političkim monizmom i državnim svojim, na jednoj, i izolacionizam, na drugoj strani. Paralelno s ovim, svi njeni postupci usmereni su na prelazak sa svemoćnog kontrolora, pa samim tim i vlasnika celokupnog društvenog bogatstva, zasnovanog na ideološkom konceptu pravne regulative, na pojedinačne pravne vlasnike (Vuković, 1996: 134). Ovde je, znači, reč o sukobu puko sebičnog sledenja vlastitih interesa (što je razumljivo, a po mnogima, za svakog pojedinca i poželjno, izuzev ako to ne vodi sukobu sa pravom drugih da isto to čine ili ako to nije zasnovano na kriminalnim radnjama) i propagiranja izobličjenih ideala koje pokušavaju da nametnu kao univerzalno pravilo, bez obzira da li to neko želi ili ne (Her, 1998: 122).

LITERATURA:

- Agencija (1996), Baza podataka republičke agencije za procenu vrednosti društvenog kapitala, Beograd.
- Vuković, S. (1985), *Radništvo i birokratija*, Mladost, Beograd.
- (1994), *Pokretljivost i struktura društva*, IKSI, Beograd.
- (1996), *Čemu privatizacija ?*, IKSI, Beograd.
- Dhal, R.A. (1993), *Uvod u ekonomsku demokratiju*, Savremena administracija, Beograd.
- Đukić, P. (1999), "Ekonomske i socijalne okvire: limitirajući činilac delovanja sindikata", u: *Uloga sindikata u tranziciji*, CPA-UGS Nezavisnost, Beograd.
- Zec, M. (ur.), *Privatizacija: nužnost ili sloboda izbora*, Jugoslovenska knjiga i Ekonomski institut, Beograd.
- IDN (1992), *Anketa JJM-126*, izvorni materijal, Institut društvenih nauka, Beograd.
- IDN (1995), *Anketa JJM-126*, izvorni materijal, Institut društvenih nauka, Beograd.
- IDN (1997), *Anketa JJS 122/97*, ruk. proj. L.J. Bačević, izvorni materijal, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Jovanović, A., Hiber, D. (1996), "Postupak izvršenja na imovinu društvenog preduzeća i moralni hazard", u: Zborniku *Svojina i sloboda*, IDN, Beograd.
- Konzorcijum (1990), *Struktura jugoslovenskog društva*, izvorni materijal, Konzorcijum Instituta društvenih nauka, Beograd.
- Kornai, J. (1992), *Put u slobodnu privredu*, Ekonomski institut, Beograd.
- Krstić, G. (1998), "Uzroci i posledice sive ekonomije u Jugoslaviji", u: *Socijalna politika u tranziciji*, CPA – Socijalna misao, Beograd.
- KSSSK (1984), *Klasno slojni sastav Saveza komunista*, Komunist, Beograd.
- Lazić, M. Ur. (1994a) *Razaranje društva*, "Filip Višnjić", Beograd.

- Madžar, Lj. (1999), "Razvojni potencijal i socijalna cena privatizacije – uloga sindikata", u: *Uloga sindikata u tranziciji*, CPA – URS Nezavisnost, Beograd.
- Mijatović, B. (1993), *Privatizacija*, Ekonomski institut, Beograd.
- Mijatović, B. (1998), *Ekonomija, politika i tranzicija*, Ficom, Beograd.
- Mises, L. (1999), *Od plana do haosa*, Global Book, Novi Sad.
- Mrkšić, D. (1990), "Preferiranje društvenih sistema", *Sociološki pregled*, god. 24, no 1-4, str. 3-17.
- Nerveson, J. (1998), "Jednakost nasuprot slobodi: prednost sloboda", u: *Savremena politička filozofija*, ur. E. Kiš, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Novi Sad.
- Nozik, R. (1998), "Distributivna pravda", u: *Savremena politička filozofija*, ur. J. Kiš, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Novi Sad.
- Perelman, H. (1993), *Pravo, moral i filozofija*, Nolit, Beograd.
- Rand, A. (1994), *Kapitalizam kao nepoznati ideal*, Global Book, Novi Sad.
- Rols, DŽ. (1998b), *Politički liberalizam*, Filip Višnjić, Beograd.
- Smit, A. (1970), *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, Kultura, Beograd.
- Čirić, J., Đorđević, Đ. (1998), "Jedan pogled na aktuelne statističke kriminaliteta Jugoslavije", *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, god. 36, no. 2, str. 93-106.
- Fridman, M. (1997), *Kapitalizam i sloboda*, Global Book, Novi Sad.
- Hajek, F.A. (1997), *Put u ropstvo*, Global Book, Novi Sad.
- (1998a), *Poredak slobode*, Global Book, Novi Sad.
- Her, R. M. (1998) "Tolerantnost i fanatizam", u: *Savremena politička filozofija*, ur. J. Kiš, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Novi Sad.

Slobodan Vuković
Institut of Social Sciences
Belgrade

S u m m a r y

ECONOMIC STRUCTURE OF SOCIETY AND CONTINUITY OF POWER IN SERBIA

Topic of the article is continuity of socialist power with previous communist in Serbia, analysed mostly in its economic aspect. Starting point of the analysis is that one of basic constitutive institution of former social system is social/state property, and economy founded on it is completely remaining in spite of abandoning of communist heritage. Development of private sector could not have important influence on economic structure, for privatization of social property have been hindered by political means. That provide evidence that in the last years in Serbia, in the economic realm, nothing is changed except remarkable fall of national income. For type of socio-economic mediating springs out from the type of property, all social institution and instruments of command economy are unchanged in the former forms. That means that prevails basic economic structure of former socialist system. Its main trait is that political power supreme organizer and arbiter in economic transaction. Thus, it is evident that after introduction of one type of political pluralism Serbian economy still have command character.

Key words: property, economy, constitutive institutions, privatization, continuity of power.